

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת כי תשא, תש"ע
מספר 851מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

צורת הכתיבה של לוחות הברית בבתי כנסת בדרום בגרמניה¹

הסמל של שני לוחות הברית היה מקובל בגרמניה הן באבן בחזית בית הכנסת הן מעל ארון הקודש. בשחזור בית הכנסת בממלסדורף (Memmeldorf),² כפר בפראנקוניה התחתית שבדרום גרמניה, נחשפו "לוחות הברית" שמעל ארון הקודש בשתי נוסחאות הכתובות זו על זו. בנוסחה אחת היה כתוב "זְכוֹר אֶת", ואילו בנוסחה האחרת, המאוחרת ממנה, שנכתבה ככל הנראה אחרי המאה ה-16, היה כתוב "שְׁמור אֶת".³ לפני כמה שנים נמצאו בערמה של פסולת בניין באזור "שני לוחות הברית", וגם בהם הדיבר הרביעי הוא "שמור את". לוחות אלו הותקנו לאחרונה על הקיר החיצוני של בית הכנסת בוורצבורג שבדרום גרמניה, וידועים לנו בתי כנסת⁴ אחרים שגם בהם נוסח הדיבר הרביעי היה "שמור את".

יסודה של המסורת שניסוחה הוא "שמור את" הוא שנוסח זה, כידוע, היה כתוב על הלוחות השניים. קביעה זו מסבירה את העדפת הנוסח "שמור", שהרי הלוחות הראשונים נשתברו, והלוחות השניים שרדו בשלמותם לדרורות. לחיזוק הכיתוב "שמור" מביאים את תפילת העמידה בשחרית של שבת, שבה אנו מתפללים "ושני לוחות אבנים הוריד בידו, וכתוב בהם "שמירת שבת" – ולא "זכירת שבת". הפרש הזמן בין הכתוב בפרשת "יתרו" לזה שבפרשת "ואתחנן" הוא אמנם כ-40 שנה, אולם הפרש הזמן בכתיבה היה 40 יום בלבד (שהרי שבירת הלוחות הראשונים התרחשה עפ"י המסורת בי"ז בתמוז, והלוחות השניים נמסרו בערב יום הכיפורים שלאחר מכן). אמנם התורה מעידה שבלוחות השניים היה כתוב "פְּמִכְתָּב הָרְאשׁוֹן" (דב' י:ד), ואפשר לפרש שהלוחות נכתבו בדיוק באותו נוסח או קרוב לו.⁵ עם זה אין לנו ראיה ברורה מה אכן היה כתוב על הלוחות השניים, ולא ידוע לנו על מי שהעיד שראה את הכתוב על הלוחות השלמים והשבורים שהיו בארון.

תמוה עם זאת, שבכל מקום שהנוסח הוא "שמור את", אין רשום גם "ולא תנאף", "ולא תגנוב" וכו', כפי שמופיע בדיברות שבפרשת "ואתחנן"⁶!

ונשוב לממצאי בית הכנסת בממלסדורף: באותם שני לוחות הברית נמצאות בכל צד שש שורות ולא חמש כמקובל. בכתובת הקדומה היה כתוב בשורה העליונה של הלוח בצד ימין "לוחות", ובצד שמאל – "הברית". בכתובת המאוחרת ויתרו על המילים "לוחות הברית" בשורה הראשונה, וייחדו שתי שורות לדיבר הראשון שבכל

¹ חלקים ממאמר זה פרסמתי גם ב"לוחות הברית באשכנז גרמניה", בקובץ מנהגי ישראל, מאת הרב פרופ' דניאל שפרבר, כרך ח', מוסד הרב קוק תשס"ז.

² בקהילת ממלסדורף בדרום גרמניה נמכר בית הכנסת לנגרייה סמוך לליל הבדולח, לפיכך שרד ולאחרונה שופץ. הקהילה נוסדה כנראה לפני כ-400 שנה על ידי יוצאי ספרד או פורטוגל. בבית הכנסת הזה התפללו, כנראה, תחילה בנוסח ספרד, ולאחר זמן בנוסח אשכנז. עדות לכך הם החורים לאורך הקירות, סימן לברזלים שהיו מותקנים בהם, ואליהם היו מחוברים ספסלים, ושפשוף אבני הרצפה מנעליים לאורך שורות הספסלים. לאחר מכן הותקנו הספסלים בשורות כנהוג באשכנז. סימנים אחרים הם העברת הבימה מקדמת בית הכנסת למרכזו ושינוי צורתה האליפטית לצורה עגולה.

³ תמונה של הלוחות נמצאת באתר האינטרנט של בית אשכנז, בכתובת: ashkenazhouse.org/parper.html.

⁴ באזור פויכטוואנגן. חשוב לציין שרוב "לוחות הברית" בבתי הכנסת בגרמניה היו בנוסח המקובל – "זכור את".

⁵ יתר על כן, תיאור הלוחות בפרשת "ואתחנן" הוא תיאור על מסירת הלוחות הראשונים.

⁶ בפרשת "ואתחנן", החל בדיבר השביעי, יש תוספת "ויו" (כגון "ולא תנאף"). בכל מקום שמצאנו שני לוחות הברית ובהם "שמור" במקום "זכור", לא מצאנו שבלוח השמאלי יהיה כתוב "ולא תנאף" וכו', כפי שהיה מתחייב. בלוחות הברית שבבית-כנסת הרמב"ן שברובע היהודי בירושלים חרטנו על הלוחות "שמור" וגם הוספנו את הוי"ו במקום הראוי, לפי עצת הרב הגאון אביגדור נבנצאל, רבו של הרובע היהודי.

לוח: בשורה הראשונה של הלוח שבצד ימין נכתב "אנכי ה'", ובשורה השנייה – "א-להיך". בלוח השמאלי היה כתוב בשורה העליונה "לא" ובשורה השנייה "תרצח". כמה מרגש לגלות שבגרמניה יוחדו שתי שורות לדיבר "לא תרצח!"

גם במקומות שבהם יש חלוקה לחמש שורות מצד ימין של הלוחות ולחמש משמאלם, נמצאו בכמה לוחות בגרמניה שינויים מהמקובל, כגון: הדיבר הראשון "אנכי ה'" בלוח הימני, ומולו בלוח השמאלי הדיבר השני "לא יהיה"; "לא תשא" בלוח הימני, ו"זכור את" בלוח השמאלי, וכן הלאה. כך מתאזן מספר המילים שעל כל לוח, שהרי על פי החלוקה המקובלת בלוח הימני יש מילים רבות מאלו שבלוח השמאלי. נמצאו גם לוחות שבצד ימין שלהם מופיעים שלושת הדיברות הראשונים, ואילו שבעת האחרים – בלוח השני. לבד מזה, כשם שיש הנוהגים לסמן את ספירתם של הדיברות על ידי אותיות – א:..., ב:..., וכו', נמצאו לוחות שבהם השתמשו לסימון הדיברות בספרות רומיות, ולרוב החלו את המניין מהלוח השמאלי ולא מהלוח הימני כבכתיבה העברית. מעניין שסדר מוזר זה משמאל לימין מצוי גם בשערים של ספרי קודש, כגון בחומשים של רעדעלהיים, הוצאת ספרים ידועה בגרמניה.

ולסיום – מציאה מעניינת: לפני כעשר שנים נמצאה באחת המהדורות של "צאינה וראינה" מהמאה ה-19 תמונה, ובה משה יורד מן ההר ושני לוחות נפרדים בידו, ועל כל אחד עשר שורות! המקור לא נמצא מאז. אם מישהו יוכל להאיר את עינינו בעניין זה, נודה לו.

פרופ' מאיר שורץ
ירושלים

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובתנו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>